հանելուկը: Ուրախ էր եւ վախում էր: Նա արագացրեց իր քայլերը, անցաւ անտառը, բլուրների վրայից վազելով գնաց եւ՝ երբ հասաւ իր նշանածի տունը, ամէն բան պարզուեց: Նշանածը այն հրեշտակային էակը չէր, աւա՜ղ, որին նա երազել էր: Այսօր, նա նրան տգեղ երեւցաւ, աւելի պառաւ, հոգեկան թռիչքից զուրկ մի անձնաւորութիւն:

Մարդը հասկացաւ, որ երազած եւ իրական կանանց միջեւ մեծ տարբերութիւն կայ:

— Ո՜հ, միամիտ մարդ,— փափսաց նրա ականջին ճանապարհի երազը,— հասկացիր, հասկացիր վերջապէս, որ կինը այն չէ ինչ որ մեզ թւում է: Դու սիրում էիր քո երազը նրա մէջ, եւ ես ահա քո երազն եմ, քեզանից անբաժանելի, քայլիդ հետ քայլ, աչքիդ հետ աչք:

Այդպէս ցեղը քանդակել է մեր մէջ իր մտքի արձանը:

Մեր երակների, մեր դնդերի եւ մեր սրտի մէջ ծփում է յիշատակների ովկիանը: Համր ալիքների կատարին հոգիս տարածում է իր թաղուած այգին, ու մենք, բնազդօրէն, ձըգտում ենք դէպի երազի մագնիսացած բեւեռը, դէպի մեր կարելիութիւնների ամբողջական իրականացումը ու զարնւում ենք ժայռերին:

Հրդեհների միջից, ողբերգութիւնների կենտրոնում կանգնած, մենք որոնում ենք այն լոյսը, «որը կարելի է յառել մինչեւ վերջը», եւ մենք, դժբախտ նշանախօսներս, չենք նըշմարում մեղմաճեմ սիրեցեալը, որ մեր քայլի հետ քայլ է, աչքի հետ աչք:

Արժէ՞ գնալ Էջմիածին:

* * *

Երեք տարի առաջ, գնացել էի հոգեկան բոլորովին տարբեր տրամադրութիւններով:

Էջմիածինը ինձ համար պատմութիւն էր, դեռ ողջ մնացած Զուարթնոց: Մանկական յիշատակների հետ խառնուած աւետարանի հեռաւոր բուրում, եպիսկոպոսական փարթամ շքեղութիւն, կրակի վրայ մատուցուած խունկ, մելամաղձոտ շարական ու դրա հետ միասին, գեղագիտական հետաքրքրութիւն՝ Հռիփսիմէն, Նաղաշի նախշերը, արծաթէ իրերը եւ կաթողիկոսը:

Էջմիածինը պարզ գիրք էր, որի մէջ մատչելի տառերով ամէն ինչ գրուած էր: Մի տեսակ գեղեցիկ առասպել՝ մարած արծաթի վըրայ ոսկէ թելերով հիւսուած, թափթփած թեւերով հրեշտակ, սրբեր —

Այնպէս ինչպէս քեզ գծեցին
Անյայտ ձեռքեր՝
Մագաղաթի թօշնած կողքին.
Նշանման մեծ աչքերով,
Կարմիր քղամիդ
Լայն ծալքերով
Եւ գոտիով զարդ ի զարդ,
Ուր մեղեսիկ, ուր սուտակ
Վառ են տժգոյն բոցերով:

Էջմիածինը պատմութիւն էր: Ես էլ հնագէտ եւ գեղագէտ, որ գնում էի գեղեցիկը փնտռելու անցեալի մէջ:

Երբ հասայ, երեկոյ էր: Մինչ Գարեգին Սրբազանը իր բնակարանի առջեւ սիրալիր ողջոյն էր տալիս, իր բիբերի մէջ վերաջալոյսը կայծեր էր գետեղում եւ եկեղեցւոյ խաչը բըռնկել էր ջահի նման:

Գիշերը անցրինք գրքերի շուրջը: Սրբազանը, գիտուն գեղագէտ, հմուտ պատմաբան, ցոյց էր տալիս իր հսկայ աշխատութիւնները հայ մանրանկարչութեան շուրջը եւ վեր հանում այն զմայլելի արժէքները, որ մեր նախնիք ստեղծած են եւ որոնք մեզ համար իսկ մընում են մինչեւ հիմա անյայտ: Ու հայ, գեղջուկ տարազները արհաւիրքներից փախչող կանանց վրայից հանած, միամիտ զարդերը արծաթի եւ ոսկիի մէջ փորագրուած, գոյնզգոյն թելերի նրբագին հիւսքը չապիկների վրայ փունջ փունջ կախուած, աւեր տուների միջից, մի քիչ բերկրանք ու հմայք էին մատուցում մեզ, վանական խուցի աղոտ լամբարի տակ:

Մտածե՜լ, ի՜նչ անողոք բան է գեղեցկութեան սէրը:

Այստեղ, մի տարի առաջ, մի քանի տասնեակ հազար գաղթականներ, բոլորուած վանքի շուրջը սարսափի ճիրանների մէջ տառապում էին. ցրտի, սովի, տենդի դէմ գերմարդկային պայքար մղում, սառը ձիւնի վրայ մեռնում հարիւրներով...

Մահուան այս ողբերգական կարաւանը, յուսահատ եւ սարսափահար, կանգնել էր այստեղ եւ գըլխին հառաչ էր արձակում ճակատագրի դէմ, խուլ ոռնոց, աղմկալից անէծք: Նա բերել էր իրեն հետ Հայաստանի գաւառների ահաւոր մահուան յիշատակը, քանդուած

Հայ մատենագրութեան թուանշանային գրադարան